

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ТА СПІЛКУВАННЯ

УДК : 319. 21 : 118 – 053.164

ГОНЧАРОВА Наталія Олексіївна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

МОТИВАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті акцентується увага на проблемі мотиваційної готовності студентів педагогічного вишу до побудови професійної кар'єри. Проаналізовано теоретичні підходи до психологічних особливостей кар'єрного зростання у студентському віці. Розглянуто процес мотиваційної готовності як детермінуючого фактору професійної підготовки майбутнього учителя. Обговорюється необхідність психологічного та організаційного супроводу кар'єри майбутніх фахівців.

Ключові слова: *кар'єра, кар'єрне зростання, проектування кар'єри, мотиваційна готовність, кар'єрні орієнтації, професійна підготовка, професійне становлення, майбутні учителі.*

Постановка проблеми. У зв'язку з формуванням в Україні ринкових відносин відбувається переорієнтація економіки на ринкові механізми господарювання, реформування економічної, соціальної та політичної сфер. Світовий досвід свідчить про те, що будь-які реформи потребують висококваліфікованих фахівців у різних галузях діяльності. Саме тому сьогодні реформування системи освіти набуває особливої актуальності.

Відомо, що в умовах жорсткого ринку праці не всі робітники будуть мати постійну роботу протягом усього трудового життя, тим більше, пов'язану з однією і тією самою професією, спеціальністю, посадою. Це викликає необхідність не тільки удосконалюватися у професії, а й бути психологічно

готовим до вибору іншого виду діяльності, виявляючи економічну активність, здатність до професійного розвитку, навички до самореалізації [2; 3; 10].

Становлення висококваліфікованого, мобільного, активного і конкурентоспроможного професіонала можливе лише за умов всебічного розвитку студентів, їх здібностей, творчого потенціалу та мотивованості.

Дослідження питань мотивації навчальної діяльності останнім часом стають дедалі актуальнішими. Реформи освіти, сучасні умови життя вимагають від людини наполегливого безперервного навчання, самостійного підвищення свого професійного та культурного рівня. Мотивація навчання є провідною складовою навчальної діяльності студентів. Разом із тим, дослідники також зазначають, що це дуже динамічне та мінливе утворення зі складною ієрархією. Вивчення своєрідності мотивації навчання студентів різних курсів, факультетів та форм навчання та врахування таких особливостей призводить до оптимізації всього навчального процесу.

Професійне становлення сучасного фахівця відбувається в складних соціально-економічних умовах, які характеризуються невизначеністю, суперечливістю, нестабільністю, що значною мірою утруднює здійснення його професійної кар'єри. У визначенні умов успішного професійного становлення фахівця протягом всього професійного шляху особливу увагу привертає мотиваційна готовність як складова професійного навчання, де від майбутнього фахівця вимагається вміння не тільки розробляти варіанти свого професійного шляху, планувати його етапи, зіставляти професійні вимоги та свої здібності, ставити мету професійної кар'єри та визначати засоби її досягнення, а також творчо мислити і володіти способами перетворення навколишньої дійсності.

Тому становлення майбутнього учителя в процесі підготовки у виші включає в себе не тільки набуття певних знань та навичок, а й формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та спеціальних навичок, необхідних у подальшій роботі. Відбувається також соціалізація майбутнього фахівця, на яку впливають властивості особистості, та тісно пов'язаний з ними характер взаємодії із соціальним середовищем [1; 2; 11].

Таким чином, майбутні педагоги ще в період навчання у виші мають бути впевнені, що їх інтелектуальний та творчий потенціал буде затребуваний на ринку праці. У студентів повинні бути сформовані не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як мобільність, готовність до змін, уміння швидко та ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвинуті професійна спрямованість, особистісна готовність діяти в умовах ринкової економіки [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психологічної літератури свідчить про підвищення інтересу в науці до вивчення проблем професійної кар'єри фахівця (серед українських та російських вчених – О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, М.С. Лукашевич, О.П. Щотка та ін.; О.С. Бажин, Н.А. Ісаєва, Л.А. Кудринська, Є.О. Могільовкин, О.Г. Молл, В.А. Поляков, В.Г. Почебут, М.В. Сафонова, С.І. Сотнікова, А.М. Шевелева; серед зарубіжних вчених – Дж. Гордон, Л. Джуелл, Р. Елліс, Д.Т. Халл, Е.Х. Шейн та ін.).

У роботах, які стосуються психологічних аспектів професійної діяльності, професійного та особистісного становлення, кар'єрного зростання (О.М. Іванової, Н.А. Ісаєвої, Є.О. Могільовкіна, О.Г. Молл, М.С. Пряжнікова, В.І. Слободчикова, В.О. Толочка та ін.), підкреслюється, що в професійному становленні провідне значення має активність особистості, її відповідальність за свій особистісний і професійний розвиток, який виступає основою суб'єктивного задоволення життям.

За останній період в психології з'явилася низка робіт, присвячених вивченню психологічних аспектів професійної кар'єри. Так, запропонована інтерпретація психологічної сутності кар'єри (Є.О. Клімов, Є.О. Могільовкін, О.Г. Молл), проведені дослідження у сфері кар'єрних орієнтацій студентів (Ю.О. Бурмакова, О.О. Жданович, О.П. Терновська), кар'єрної готовності випускників вишу (О.С. Миронова-Тихомирова) та факторам кар'єрного зростання фахівця (Е.Ф. Зеєр, О.Г. Молл, О.В. Москаленко, М.С. Пряжников та ін.); можливості розвитку кар'єрних прагнень студентів на основі підвищення якості їх міжособистісних відносин (А.К. Канаматова) та ін.

У межах нашого дослідження ми розділяємо розуміння впливу мотивації студентів на їх кар'єрне зростання протягом їх

підготовки у вищому навчальному закладі і до реалізації себе у професійній діяльності як фахівця.

Формулювання ідей статті. На жаль, проблема кар'єрного зростання особистості педагога, у тому числі на етапі професійної підготовки фахівця, поки що не знайшла відповідного відображення у психології, тоді як саме мотивованість кар'єрного зростання особистості дозволяє [2]: визначити шляхи досягнення професійних цілей, враховуючи ймовірний характер майбутнього; удосконалити професійний розвиток особистості; виявити й скоригувати відповідність психічної організації студента з вимогами педагогічної діяльності, забезпечити досить надійну поведінку індивіда у конкретних і типових життєвих та професійних умовах, що визначає формування стійких рис особистості, професійно важливих для майбутнього виду діяльності.

Здатність до професійного зростання починає формуватися на етапі вибору професії. Досить сильно впливає на розвиток даної здібності саме етап професійної підготовки, так як студентський «вік є сприятливим для формування здатності до проектування» [6; 7; 12].

Отже, зважаючи на важливість досліджуваних питань, слід констатувати, що проблема кар'єрного зростання особистості недостатньо розроблялася як у контексті вікової, так і педагогічної та соціальної психології.

Малодослідженими також залишаються проблеми соціально-психологічних характеристик кар'єрних орієнтацій студентів та психологічних закономірностей мотиваційної готовності до діяльності майбутніх учителів на етапі їх професійної підготовки.

Метою статті є теоретичне дослідження мотиваційної готовності майбутніх учителів до кар'єрного зростання як детермінуючого фактору їх професійної підготовки.

Психологія оптимального кар'єрного розвитку майбутніх учителів як детермінанти їх професійної підготовки забезпечується такими **завданнями**: 1) формуванням уявлення у осіб, які обирають професію про об'єктивні та суб'єктивні чинники майбутньої діяльності; 2) усвідомленням студентом власних психологічних особливостей та узгодженість їх із

вимогами професійної діяльності; 3) використанням адекватних способів мотивації оволодіння професійною діяльністю.

Ці групи завдань тісно пов'язані між собою. У їх вирішенні розкриваються суб'єктивні та об'єктивні фактори, що зумовлюють розвиток кар'єри і можливості успішної самореалізації особистості у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період навчання у вищому навчальному закладі – це етап життєвого циклу, що завершує перехід до дорослості. На цьому етапі особистість приймає низку важливих рішень, які стосуються вибору місця професійної діяльності та створення сім'ї, стилю життя та конкретних завдань на майбутнє, корегування ціннісних орієнтацій у співвідношенні з новим дорослим статусом та новими життєвими планами. Вибір власної життєвої стратегії є необхідною складовою кар'єрного зростання [7; 8].

Навчальна діяльність студента стає професійно спрямованою, професійно-навчальною діяльністю. Тому в цей період у структурі мотивації відбувається істотне підсилення ролі професійних мотивів самоосвіти та самовиховання, що виступають як умова професійного розвитку особистості студента [6].

О.М. Леонтьєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки і діяльності, до яких належить і навчальна, спонукаються одразу кількома мотивами. Психологи Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, І.В. Імедадзе, В.І. Ковальов, Є.П. Ільїн підтримують точку зору про зумовленість навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, В.Ф. Моргун вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти), яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою [7; 8].

Мотиви вступу до вишу багато в чому залежать від соціально-економічних і політичних змін у суспільстві. Є.П. Ільїн виділяє такі мотиви вступу до вузу: бажання знаходитися у колі студентської молоді; велике суспільне значення професії і широка сфера працевлаштування; відповідність професії інтересам і схильностям людини; можливість працювати творчо. Крім них, він виділяє і такі

прагматичні мотиви, як небажання йти в армію чи отримання диплому про вищу освіту [9].

За даними дослідження А.Н. Печнікова та Г.А. Мухіної, провідними учінневими мотивами студентів є професійний мотив та мотив особистісного престижу, менш значущими прагматичний та пізнавальний мотиви. Але на різних курсах роль домінуючих мотивів змінюються. На першому курсі провідний мотив – професійний, на другому – особистісного престижу, на третьому і четвертому курсах – обидва ці мотиви, на четвертому – ще і прагматичний. На успішність навчання більш впливають професійний і пізнавальний мотиви. Прагматичні мотиви в основному характерні для малоуспішних студентів [7; 9; 12].

Виходячи з вищезазначеного, процесуальну сутність кар'єри майбутнього учителя можна розглядати у трьох аспектах: особистісному, соціальному та організаційному [3; 4].

Особистісний аспект передбачає розгляд цього феномену з позицій самої особистості, розкриває особливості бачення кар'єри її діячем. Із цим пов'язане вираження суб'єктивної оцінки характеру перебігу кар'єрного процесу, проміжних результатів розвитку кар'єри. Соціальний аспект визначається через уявлення про кар'єру з точки зору суспільства. Організаційний аспект передбачає розуміння кар'єри як цілеспрямованого посадового та професійного зростання, поступового просування кар'єрними сходинками, зміни кваліфікаційних можливостей.

Означені підходи дозволяють визначати кар'єру майбутніх учителів не тільки як процес цілеспрямованого та послідовного професійного розвитку, зростання авторитету й статусу в соціальній та економічній сферах, що виявляється у просуванні ієрархічними кваліфікаційними сходинками, у підвищенні престижу в професійному середовищі, а також і як процес побудови цілісного образу себе у якості компетентного професіонала.

Так, найважливішим для забезпечення неперервності професійної кар'єри учителя є етап професійної підготовки: чим раніше людина починає замислюватися про те, чого вона бажає і чого чекає від своєї майбутньої професійної діяльності, тим

успішніше проходить процес її професійного та кар'єрного зростання [1; 4].

Однак, сучасні концепції та підходи стосовно дослідження професійної кар'єри недооцінюють значення даного етапу. Перевага надається аналізу розвитку кар'єри у процесі професійної діяльності та професійного самовдосконалення. На наш погляд, кар'єрне зростання обумовлено, в першу чергу, професійною підготовкою, так як саме в ній здійснюється кар'єро-орієнтований розвиток студента, відбувається усвідомлення відповідності власних здібностей і можливостей обраній спеціальності, планується майбутня професійна діяльність. Саме в цей період формуються особистісно-професійні якості, необхідні для успішного становлення кар'єри: рис характеру, здібностей, кар'єрної готовності, кар'єрних орієнтацій та компетенцій [4; 5; 10].

Визначення професійного навчання стартовим етапом розвитку професійної кар'єри вимагає створення певних психологічних умов, детермінант, однією з яких є проектування та впровадження в освітній процес вишу моделі становлення кар'єри майбутнього учителя.

Так, С.В. Кутняк запропоновано наступні структурні елементи [2; 4]: розробка основопокладаючих принципів становлення кар'єри учителя на етапі професійного навчання; стартова діагностика системоутворюючих факторів, що сприяють успішному кар'єрному становленню майбутнього учителя; цілеспрямоване планування кар'єри, розробка кар'єрограм; проектування кар'єроутворюючого середовища вишу; моніторинг становлення професійної кар'єри студента у період навчання в освітньому закладі.

Усі компоненти моделі взаємопов'язані між собою і мають ієрархічну структуру, логіку, послідовність.

В якості загальних вихідних положень, у яких визначаються основні вимоги до змісту та функціонування розробленої моделі, виступають наступні принципи [2; 11]:

- *принцип відкритості* – адекватне сприйняття впливу соціуму та відповідна реакція на них власними змінами, постійне включення у структуру освітнього процесу нових елементів – нових видів діяльності, нових відносин, нового змісту професійної освіти тощо;

- *принцип додатковості* – проектування різноманітних, і навіть протилежних тенденцій у становленні кар'єри – прагнення учителя забезпечити свій кар'єрний розвиток, можливості кар'єрної професіоналізації тощо;

- *принцип управління* – управління розвитком кар'єри здійснюється через створення умов, що забезпечують цей процес, який дозволяє керувати вибором напрямку кар'єрного зростання учителя.

Дотримання даних принципів дозволяє зробити процес становлення кар'єри майбутніх учителів більш рефлексивним, визначити необхідні умови для найбільш успішної її реалізації, здійснювати управління на будь-якому ієрархічному рівні і таким чином стимулювати прагнення студента до особистісного та кар'єрного зростання.

Таким чином, розвиток здатності до проектування кар'єри студентів є важливою умовою досягнення професіоналізму. Кар'єрне проектування виступає як максимальне розкриття і реалізація професійного потенціалу особистості в процесі проходження різних рівнів організаційної структури.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, кар'єрне зростання майбутніх учителів є складним багатоаспектним явищем, що має психологічну основу і характеризується низкою факторів, серед яких пріоритетне значення мають специфіка професійної самооцінки, особистісне самовідношення, смисложиттєві орієнтації та мотивованість.

Майбутні учителі ще у період навчання мають бути впевнені, що їх інтелектуальний, творчий та гуманістичний потенціал буде затребуваним на ринку праці. У студентів повинні бути сформовані не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як гнучкість, готовність до змін, вміння швидко й ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвинуті професійна спрямованість, особистісна готовність професійно та творчо реалізувати себе в сучасних умовах.

Таким чином, характерною особливістю змісту та технології усіх структурних елементів процесуально-змістовної моделі проектування кар'єри майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є їхня мотиваційна спрямованість на формування й

розвиток кар'єрного зростання у межах обраної спеціальності; на розвиток особистісно-професійної компетентності, яка сприяє кар'єрному зростанню та реалізації кар'єрного потенціалу, успішному працевлаштуванню та посадовому просуванню. Проте особливості кар'єрного розвитку у процесі професійної підготовки майбутніх учителів вимагають подальшого вивчення та вдосконалення з урахуванням вікових особливостей розвитку студентів та специфіки їх спрямованості на працю, і на основі цього розробки цілеспрямованої системи психологічного супроводу навчання майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Богдан Н.Н. Технология карьеры: учеб. пособие / Н.Н. Богдан, Е.А. Могилевкин. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2003. – 156 с.
2. Гончарова Н.О. Вплив кар'єрних орієнтацій на формування професійної мотивації майбутніх учителів у навчальному процесі / Н.О. Гончарова // Наука і освіта. – 2015. – № 1. – С. 31–35.
3. Гончарова Н.О. Роль професійної підготовки в проектуванні кар'єри майбутніх учителів / Н.О. Гончарова // Психологія і особистість. – 2016. – № 2 (10). – Ч. 1. – С.180-188.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб : Изд-во «Питер», 2000. – 514 с.
5. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
6. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посібник / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербак. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 105 с.
7. Моргун В.Ф. Мотивация разносторонней деятельности учащегося / В.Ф.Моргун // Учителям и родителям о психологии подростка. – М. : Высшая школа, 1990. – С.91-129.
8. Печников А.Н. Особенности учебной мотивации курсантов юридических вузов МВД / А.Н. Печников, Г.В. Мухина // Психология: итоги и перспективы: Тезисы научно-практической конференции. – СПб : Изд-во «Питер», 1996. – 412 с.
9. Рахматуллина Ф.М. Мотивационная основа учебной деятельности и познавательной активности личности: психологическая служба в вузе / Ф.М. Рахматуллина. – Казань, 1981. – 285 с.
10. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В.А. Семиченко // Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». – К. : Миллениум, 2004. – С.49–54.
11. Харченко А.С. Психологічні особливості самоактуалізації студентів з різним рівнем професійної спрямованості / А.С. Харченко // Психологія і особистість. – 2016. – № 1 (9). – С. 234-244.

12. Юдіна Н.О. Дослідження полімотивації студентів у контексті теорії багатовимірної особистості / Н.О. Юдіна, Р.М. Білоус // Психологія і особистість. – 2017. – № 2 (12). – С.194-203.

N. Goncharova

MOTIVATIONAL READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR CAREER DEVELOPMENT

The article focuses on the problem of motivational readiness of pedagogical university students for the construction of a professional career. The theoretical approaches to psychological peculiarities of career development in student's age are analyzed.

The process of motivational readiness as the determinant factor of the future teacher professional training is considered. The following motives are distinguished: the desire to be in the circle of student youth; great social importance of the profession and wide sphere of employment; correspondence of the profession to the interests and inclinations of a person; the possibility to work creatively.

The processual essence of the career development of the future teacher is determined. It is considered in three aspects: personal, social and organizational. The personal aspect provides consideration of professional career from the perspective of personality, reveals the peculiarities of career vision by its doer. The social aspect provides the idea of a career from the point of view of society. Organizational aspect provides the concept of career as a purposeful official and professional development, the gradual promotion by official stairs, changing of qualifying opportunities.

The necessity of psychological and organizational support of future specialists' careers is discussed.

Key words: *career, career development, career designing, motivational readiness, career orientations, professional training, professional becoming, future teachers.*

Надійшла до редакції 18.12.2017 р